

LA CONTRADICCIÓ DELS POMELLS DE JOVENTUT AMB LA 1a DICTADURA EN EL CONTEXT DE BEGUR

LLUÍS COSTA i FERNÀNDEZ

Als anys 20, la progressiva introducció de nous aires modernitzadors en la societat catalana -i espanyola- topava no únicament amb un sistema de govern i amb un dictador -el general Miguel Primo de Rivera- que entenia el paper de les masses segons la concepció mussoliniana, sinó també amb una Església que continuava plantejant un model de societat molt estàtic, que defensava valors incompatibles i contradictoris amb els nous esquemes socials.

A la societat gironina el pes de l'Església continuava essent importantíssim, i representava un dels elements més definidors de les relacions socials. De fet, aquest és un aspecte molt característic de la història de la mentalitat gironina, per bé que a inicis del segle XX comença a entrar en contradicció amb les noves formes d'entendre la vida. Així doncs, l'Església es constituïa en l'estendard d'una intransigent moral i en el punt de referència del dictador en aquest àmbit. L'estricta formació dels seminaristes és una prova irrefutable del poc dinamisme que hom procurava imprimir a la societat. Les prohibicions més absurdes caracteritzen el reglament del Seminari de Girona: els seminaristes tenien absolutament prohibit associar-se amb joves de "males costums", no podien assistir a balls, teatres, cinemes, curses de braus, camps d'esports, cafès, casinos, societats o cercles polítics i centres d'esbarjo, ni tan solament en el cas que fossin de caràcter catòlic. Tampoc podien fumar als carrers,

Vetllada lúdico-cultural a ca la Tató, en ple franquisme. Es tractava d'una clara mostra de continuïtat d'una tradició encetada en temps de la 1ª Dictadura.

places i altres llocs públics, ni llegir cap mena de periòdic, i la paradoxa arribava al clímax quan el reglament definia la manera com els seminaristes havien de comportar-se: *"En todas partes guardarán en su porte exterior una gran modestia, de modo que resplandezca a la vista de todos los hombres, como recomiendo el Apóstol: serán parcos en el hablar, graves sin afectación en el vestir, afables y corteses, saludando con respeto a todas las personas; de manera que acrediten en todos sus actos una actuación verdaderamente eclesiástica y esmerada, como la reciben en sus respectivas cátedras"*⁽¹⁾.

La premsa era considerada propagadora d'idees contràries a la moral catòlica, a pesar d'estar convenientment controlada i sotmesa a través de la censura i del dissuassiu article 457 del Codi Penal: *"Incurrirán en la pena de multa de 125 a 1.250 pesetas, los que expusieren o proclamaren por medio de la imprenta y con escándalo, doctrina contraria a la moral pública"*. La repressió de la premsa en nom de la moral s'articulà a través d'ordres que arribaven amb diligència al Govern Civil de Girona, a l'objecte de ser executades sense contemporitzar: *se persiga e impida la ven-*

(1) *Reglamento General para los alumnos del Seminario Conciliar de Gerona*, Girona, 1924, pàgs. 15-16. Es pot consultar a la Biblioteca del Seminari de Girona.

Concepció Pi i Prats, "La Tató"

ta de folletos, revistas y demás objetos pornográficos, para contribuir a la campaña moralizadora⁽²⁾. La manera de vestir era identificada amb actituds provocadores, i l'Església intentava fer extensiva aquestes mesures als seus feligresos. El bisbe de Girona Gabriel Llompart redactà, l'any 1924, un document que feia referència a la forma en què havien d'anar vestides les senyores als temples: *"No podrán ser admitidas a los sacramentos de confesión y comunión las mujeres que no lleven cubiertos los brazos hasta las muñecas y el pecho y espalda hasta el cuello. Tampoco podrán ser admitidas las mismas como padrinas de Bautismo, Confirmación o de bendiciones solemnes. Tampoco podrán tomar parte en juntas o reuniones que de*

asociaciones piadosas se celebren en lugar sagrado o en alguna dependencia del mismo⁽³⁾.

ELS POMELLS: UN BATEC DE SENTIMENT CATALANISTA

Ara bé, cal tenir molt present que a Catalunya es produeix una situació molt peculiar, atès que aquesta actitud socialment retrògrada, molt homogènia en el conjunt de l'Església espanyola, es conjuminava amb una postura d'afirmació del sentiment nacional. Així, els sectors més populars de

(2) Arxiu Històric de Girona. Fons de l'Administració Central Delegada. Interior (Govern Civil). Registre d'entrada (1919-1926), data 4-10-1923.

(3) *Exhortación Pastoral del ILMO. y RDMO. Obispo de Gerona referente a la inmoralidad reinante y al modo de vestir de las mujeres en el templo*, Girona, 1924, pàg. 11. Es pot consultar a la Biblioteca del Seminari de Girona.

l'Església adopten una actitud de decidida defensa de la llengua i la cultura catalana, amb la qual cosa es trenca, en certa mesura, el monolitisme ideològic de l'Església. Pensem que aquest sector catalanista incorpora, amb totes les seves limitacions, un missatge més coincident amb el que defineix la cultura de masses, i permet descobrir la controvèrsia i la divisió de l'estament eclesiàstic. Amb tot, el tema del nacionalisme català féu que dins la mateixa jerarquia eclesiàstica catalana no imperés la unanimitat en la defensa de la política del règim de Primo de Rivera, i a voltes sorgia algun element especialment dissonant amb el poder.

Aquesta observació ens permet establir un nou element d'interpretació: la contradicció social entre la moral de l'Església i els incipients principis de modernitat s'agreuà amb l'exercici de la repressió, també en l'àmbit de l'Església catalana, sota la bandera de l'anticatalanisme. Primo de Rivera va combatre intensament els sacerdots nacionalistes, sota l'acusació -segons deia ell mateix- d'estar en actitud conspiradora, i apuntava com a solució: *Llevarlos a servir a Andalucía antes de que puedan producir efectos sus manejos*⁽⁴⁾. És paradoxal, doncs, observar com un règim manifestadament confessional -almenys en teoria- adopta una política severament repressiva contra un sector important de l'Església catalana⁽⁵⁾. La Dictadura va considerar l'Església, juntament amb l'escola, com un focus important de promoció del catalanisme, i fou sotmesa a un indiscriminat control i persecució, equiparable al que patí el catalanisme en d'altres àmbits socials⁽⁶⁾. Al voltant de l'Església catalana, i en sintonia amb el moviment de la Renaixença, havien sorgit agrupacions i entitats que conjuminaven la tasca pastoral amb el conreu del sentiment catalanista. En aquest context es constitueixen els Pomells de Joventut, sota l'impuls de Josep M. Folch i Torres i la col·laboració de Josep Serra i Ustrell.

L'octubre de 1920, Folch i Torres, membre de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat i director del setmanari infantil *En Patufet* -publicació que va contribuir a la normalització lingüística en el primer terç del segle XX, perquè aconseguí que molts nois i noies catalans su-

(4) Carta de Primo de Rivera a Magaz del 5 de juny de 1925, transcrita a J.M. y L. Armiñan, *Epistolario del dictador. La figura del general Primo de Rivera trazada por su propia mano*, Madrid, 1930, pàg. 141.

(5) Aquesta política de repressió contra el clergat de signe catalanista va complaure als "rancis anticlericals" de la maçoneria catalana, tot i que devia entrar en contradicció amb la lògia Themis, fundada l'any 1929 a Barcelona, sota principis nacionalistes. Veure Pere Sánchez, *La maçoneria en la societat catalana del segle XX, 1900-1947*, Barcelona, 1993, pàgs. 96 i 115.

(6) Sobre aquesta persecució veure l'article de Manuel Brunet "L'Església catalana durant la dictadura" publicat a *La Veu de Catalunya* el 3-5-1930.

peressin la disglòssia i s'acostumessin a llegir en català- expressava en les seves "Pàgines viscudes" el que serà la raó d'existir dels Pomells:

"Amics volguts: jo voldria que en cada poble, en cada indret, en cada escola, en cada entitat, oficina, despatx o magatzem de la nostra Catalunya o d'allí on sigui que es trobin aplegats almenys cinc amics patufistes, s'hi formés un "Pomell de Joventut", amb paraula donada, entre ells, de realitzar individualment o col·lectiva, cada setmana si més sovint no, dues bones obres: una virtuosa, altra patriòtica. Una bona paraula a un company menyspreat, un acte d'humilitat, de generositat, d'heroïsmes, de caritat, d'amor i de respecte a pares i mestres, etc., seran actes grats a Déu. Un exercici diari o sovintejat de lectura i escriptura en català; una observació discreta als que per descuit parlen malament el nostre idioma; una indicació o un prec respectuós al mestre perquè estableixi ensenyaments en català, d'història i de gramàtica catalanes especialment, etc., seran actes agradables a la Pàtria⁽⁷⁾.

L'esperit dels Pomells s'expandí amb diligència, i de manera accelerada es creaven nuclis pomellistes a diversos punts de Catalunya. Déu i Pàtria era la consigna, i si bé no s'establí un vincle directe amb l'Església, aquests nuclis eren dirigits per consiliaris de les parròquies. L'activa organització dels Pomells va provocar l'aparició de nombroses publicacions periòdiques. No obstant això, a les comarques gironines tenim només constància del *Butlletí del Pomell de Joventut Garlanda de Roses de Sta. Maria de Ripoll*, aparegut el febrer de 1922. Els Pomells ja eren 500 el juny de 1923 i 849 -amb més de 4000 membres- el setembre de 1923. Amb tot, en aquell temps ja havien mostrat símptomes d'esgotament, i el seu programa d'activitats era molt elemental, sobretot en relació amb el de l'escoltisme⁽⁸⁾.

Immediatament després de la instauració de la Dictadura, el governador de Barcelona Carlos de Lossada decretà la dissolució i clausura dels Pomells de Joventut per separatistes, i al cap de pocs dies la repressió s'extenia a l'organització dels Pomells de tot Catalunya. L'argument que justificava la repressió es fonamentà en la necessitat de combatre l'excessiva tasca de catalanitat que desenvolupaven els Pomells, atès que -segons manifestà el governador de Barcelona- la pràctica de les virtuts cristianes i cíviques *"ha sido desviada por espíritu de sectarismo a inculcar en el ánimo de la juventud, no sólo el amor a Catalunya, sino también la*

(7) Extret de Josep Massot, *L'Església Catalana*, Barcelona, 1975, pàgs. 153-154.

(8) A. Balcells i G. Samper, *L'escoltisme català (1911-1978)*, Barcelona, 1993, pàg. 51.

idea de separación de España y de desprecio a la misma, irrogando con ello perjuicios incalculables a la región, que forma parte integrante de España"⁽⁹⁾.

A pesar de la clausura moltes pomellistes van conservar el costum d'utilitzar les tradicionals caputxes blanques que les identificaven. El governador de Barcelona ho interpretà com una provocació i prohibí aquesta indumentària. El febrer de 1924, les autoritats s'assabenten, a través d'una denúncia, que a la barcelonina Església del carrer Baix de Sant Pere continuaven assistint Pomells de Joventut, amb les clàssiques caputxes. Hom imposà 6 multes de 50 pessetes a cadascuna de les famílies implicades, i també una multa de 500 pessetes al superior dels Caputxins, responsable del temple. Feia escassament un mes que el governador civil de Barcelona havia publicat la següent nota: "*Para evitar posibles perjuicios se advierte que dispuesta la disolución de los Pomells de Joventut, y teniendo noticias de que, no obstante ello, concurren a las iglesias grupos de niñas vistiendo las capuchas y ostentando emblemas que constituyen el distintivo de dichas agrupaciones, cesará para lo sucesivo la tolerancia tenida hasta ahora para con dicha falta, de a que se haran responsables bien a los que conduzcan los grupos de niñas en tal forma o a los padres de éstos*"⁽¹⁰⁾.

Òbviament, s'estroncà la publicació de revistes dels Pomells. A Ripoll, el número corresponent al mes de setembre de 1923 -era mensual- del *Butlletí del Pomell de Joventut Garlanda de Roses de Sta. Maria de Ripoll* ja no surt. És evident que la llegenda que inserien a cada número del *Butlletí*, "Protegint l'obra dels Pomells, contribuir a formar bons cristians i catalans conscients" era incompatible amb la política del règim.

ELS POMELLS DE JOVENTUT A BEGUR

Val a dir que els Pomells havien mantingut un fort caliu en d'altres poblacions gironines, a pesar de no editar-s'hi cap publicació periòdica pomellista. Un exemple de gran incidència dels Pomells i de clara implicació del rector de la parròquia en la propagació del sentiment catalanista el constitueix el poble de Begur. Hom pot considerar que a Begur hi convergiren unes circumstàncies que van afavorir l'arrelament dels Pomells: un grup de joves conscienciats i actius, i un pedagog molt catalanista, mossèn Jaume Plana i Casellas (Banyoles, 1879-1949), director del col.legi

(9) *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 22 de setembre de 1923.

(10) Extret del *Diario de Gerona*, Girona, 6-2-1924.

Ntra. Sra. del Carme de Begur de l'any 1904 al 1939, i responsable de la parròquia de Begur dels mesos de febrer al juliol de 1939⁽¹¹⁾.

El dia 22 de juliol de 1922, Josep Folch i Torres va pronunciar una conferència a Begur, on exposà el seu projecte sobre els Pomells. La resposta popular fou entusiasta. L'Ajuntament, uns dies abans, acceptà la invitació del rector per assistir a l'acte i aprofità per lloar la tasca dels Pomells:

"El Sr. Alcalde dió cuenta a los señores reunidos de la invitación que ha dirigido a la Corporación el Sr. Regente de la Parroquia para asistir a la recepción de D. José Folch y Torres, que tendrá lugar el día 22 del actual a las 8 de la tarde, cuya venida tiene por objeto dar una conferencia a esas Asociaciones de la infancia nombradas "Pomells de Juventut", que tan fructíferas pueden ser para el porvenir. Y el Ayuntamiento penetrado de la alta obra social que levanta dicho Sr. Folch y Torres, acuerda por unanimidad asistir a la recepción para que ha sido invitado"⁽¹²⁾.

La Dictadura va suprimir els Pomells, però el seu esperit quedà impregnat en els ànims dels seus integrants. Una pomellista convençuda i militant, Concepció Pi (Begur, 1904), coneguda popularment com *La Tató*, ha explicat l'enorme influència que exercia la filosofia de Folch i Torres entre amplis sectors del jovent d'aquella època, i els malaurats efectes de la política primoriverista⁽¹³⁾. Els tres anys de vida dels Pomells, del 1920 al 1923, van coincidir amb l'adolescència de Concepció Pi, i van marcar el seu caràcter. Fou temps de màxima activitat sòcio-cultural al Casino Cultural de Begur -centre que depenia de la parròquia-. Des dels Pomells de Joventut s'organitzaren excursions i vetllades culturals, s'ensenyà a llegir i a escriure la llengua catalana: en definitiva, es conreà un intens i arrelat sentit patriòtic. *La Tató* ho ha recordat sempre amb emoció, i aquelles poesies nacionalistes han estat presents de manera permanent a la seva memòria:

(11) Secretaria del Bisbat de Girona. Fitxes personals. Alguns capellans de poble van adoptar una actitud crítica contra el règim, fins al punt de prendre posicions de clara oposició, com és el cas del rector de Sta. Margarida i els Monjos (Alt Penedès), Joan Bruquetes, que es declara favorable als republicans moderats i els rebassaires en el seu enfrontament amb el propietaris agrícoles i la U.P. Vegeu, Ramon Arnabat, "Església i societat en un poble del Penedès durant el primer terç del segle XX", *I Congrés de l'Església catalana des dels orígens fins ara*, vol.1, Solsona, 1993, pàg. 250.

(12) Arxiu Municipal de Begur. Llibres d'actes, 17-7-1922.

(13) Entrevistes amb Concepció Pi i Prats realitzades durant el mes de març de 1991.

Els Pomells de Joventut de Begur

vos conviden a que tindrà

lloc el vinent dia a les

.....

Begur de de 192

Dr. i família

TIP. F. B. BALS-PALAFRUGELL

Carnet dels Pomells de Joventut de Begur

“Catalans ja ha arribat l’hora
de cridar agermanants
Via Fora! Via Fora!
per les pàtries, Llibertat!”

Els postulats de Folch i Torres, fonamentats en dos principis irrenunciables: cristianisme i catalanisme han guiat sempre el pensament de *La Tató*. A partir de la prohibició de Primo de Rivera, Concepció Pi acull a casa seva les activitats que es desenvolupaven al Casino, i d’una forma semiclandestina s’hi representaven comèdies i pastorets, es cantaven cançons i es recitaven poesies d’autors renaixentistes.

Mossèn Jaume Plana, que havia actuat de consiliari dels Pomells, va continuar en el període dictatorial difonent de manera irreductible, i malgrat les dificultats, el sentiment catalanista. Un episodi molt simbòlic i que alarmà les autoritats governatives fou la polèmica interpretació d’Els Segadors a la parròquia de Begur en comptes de la *Marcha Real*, on mossèn Plana influí decisivament. Quan les autoritats primoriveristes feren retirar la senyera catalana i la bandera de la Creu de Sant Jordi que onajaven al Casino Cultural, mossèn Plana acceptà -si us plau, per força- només de treure la senyera, però s’oposà a despenjar la bandera de la Creu de Sant Jordi, sota l’hàbil argument que es tractava de la imatge d’un sant.

En ocasió d’una visita del governador a Begur, els infants cantaven una cançó en castellà, apresada a l’escola expressament per ser cantada en presència de l’autoritat. La lletra deia: "*Siempre en el momento más apurado se reanima el grito de Viva España*". La reacció de mossèn Jaume

Alumnes del coll.legi de Ntra. Sra. del Carme de Begur, l'any 1906

fou immediata, i esgrimint una irònica rialla, va manifestar: “És molt bonic estimar la Pàtria, però la Pàtria on s’ha nascut”. Mossèn Jaume Plana procurà inculcar entre els infants i joves de Begur la concepció de Catalunya com a pàtria pròpia dels catalans. Constantment repetia: “Hem de ser homes d’un bell sentit, per Déu i Pàtria si ens cal morir”, i matisava que de Pàtria només n’existia una, igualment com de Déu i de mare. Concepció Pi ha explicat la profunda petja que deixà mossèn Planas en el poble, i com els homes de la Dictadura el fustigaren per les seves activitats.

Naturalment que, en oposició a actituds catalanistes i favorables als Pomells com la de mossèn Plana, hi hagueren alguns clergues addictes al règim que van desprestigiar l’obra pomellista, com podia ser el cas de mossèn Joan Solanas, que des de les pàgines de *La Comarca* d’Olot escriví, en un article titulat “Perfídia sectaria”:

“Por lo que a las asociaciones piadosas se refiere, el nombre debe tomarse de los atributos de la Divinidad, de los misterios, de las fiestas del Señor y de la Virgen, de los Santos, o en consonancia con los fines de la piadosa asociación. Y es lo cierto que el nombre de “Pomells de Juventut”, mejor parece nombre de zarzuela que de obra pía. De ahí que la gente de pueblo, habituada al cine, las haya dado en decir que en la iglesia se hacen “varietés”...

Providencialmente la autoridad se ha constituido en celosa defensora de la obra de la Iglesia. Por una aberración sin precedentes no pocos eclesiásticos trocáronse en demolidores de ella...

Col·legi de Ntra. Sra. del Carme de Begur, on mossèn Jaume Plana fou director.

extreure una síntesi de l'opinió que Urquía tenia de l'Església gironina. El governador considerava que a Girona més del 50% de clergat *"profesaba ideas patrióticas, de sincero españolismo, y otro sector que ha procurado indudablemente, la despañolización de Gerona"*. Féu referència al fet que en alguna aula del Seminari s'hi havia escrit "Mori Espanya" o bé "Visca Catalunya Lliure", i que a Begur el rector en el moment d'alçar ordenà que sonessin *Els Segadors* en comptes de la *Marcha Real*, com estava estipulat pel règim, en una palpable mostra d'ingerència en qüestions purament eclesiàstiques, atès que la *Marcha Real* espanyola no és música litúrgica, i segons el *Motu Proprio* de Pius Xè a dins els temples calia evitar qualsevol composició aliena a la música sagrada. Casos semblants al de Begur s'esdevingueren a d'altres poblacions catalanes, a voltes, segurament, per desconeixement de l'obligació imposada, com és el cas del director d'orquestra Francesc Guasch, que no interpretà la *Marcha Real* a la missa de la festa major de Sant Fructuós de Bages, l'agost de 1926,

¿Hasta cuando, sacerdotes regionalistas, hasta cuando ha de perdurar esa confusión apocalíptica?

Basta ya de equívocos, subterfugios y debilidades. Ya es hora de que no se ponga término definitivo a tamaños excesos. Ya es hora de que se acabe esa escandalosa lucha del altar en contra del trono. Sens dubte, els apologetes del règim incitaven les accions més opressores i desproporcionades.

Amb tot, és indiscutible que un significatiu sector de l'Església catalana es manifestava de forma molt ingrata al règim. A partir d'una conversa mantinguda entre el redactor del periòdic de Madrid *El Imparcial*, Adolfo Marsillach i el governador civil de Girona Juan de Urquía, el maig de 1925, podem

essent denunciats per un zelós alcalde, o bé per actituds militants com la de mossèn Baldelló, organista de la barcelonina Església de Betlem, el qual es va negar a interpretar la *Marcha Real* al·legant, amb tota raó, que no era música litúrgica. En tots els casos els *infractors* van patir persecucions i repressió.

Urquía considerava -segons Marsillach- l'estament eclesiàstic gironí com un enemic potencial de la unitat espanyola, que calia controlar i reprimir sense cap mena de consideració als hàbits, ja que fins i tot promovien interessos favorables al regionalisme polític: "*Alto y bajo clero de Gerona, salvo algunas honrosas excepciones, hacen causa común con los más exaltados separatistas. Facilitan su labor antipatriótica el confesionario y el púlpito. Desde éste pone sordina a sus palabras y velo al pensamiento; pero en el confesionario se comporta sin velo, sin rodeos y sin eufemismos. El cura montaraz habla a sus feligreses en términos belicosos, y voluntariamente se ha constituido en agente de "La Veu de Catalunya", a la cual procura suscripciones*"⁽¹⁴⁾.

És cert, igualment com passarà posteriorment a l'època franquista, que el substrat més popular de l'estament eclesiàstic actuà com un focus de resistència -o si més no, de cert manteniment- de la llengua i la cultura catalana. A voltes, aquesta base popular actuava com a contrapès de la jerarquia eclesiàstica provinent de fora de Catalunya, a instàncies de les pressions del règim.

L'Església primoriverista fou una contradicció més en un Estat contradictori de per si. Òbviament, és difícil que la religió vagi per davant de l'evolució social, però a Catalunya l'actitud del sector catalanista, que practicava un "catolicisme de caire europeu"⁽¹⁵⁾ evidencià l'anacronisme de la jerarquia eclesiàstica espanyolista.

(14) Adolfo Marsillach, "Nidal de separatistas", publicat a *El Imparcial* de Madrid i reproduït al *Diario de Gerona* del 26-5-1925. Cal destacar en la trajectòria periodística d'Adolfo Marsillach el seu acèrrim anticatalanisme.

(15) Expressió de José Tarín-Iglesias, *Panorama del periodismo hispanoamericano*, Estella, 1972, pàg. 171, que no ha d'amagar la pervivència d'uns principis morals defensats per aquesta mateixa Església catalanista, antagònics amb els nous corrents modernitzadors que progressivament s'introduïen a la societat.